

Розділ XII Співучасть у злочині

§ 1. Поняття та ознаки співучасті

1. Вчинення злочину однією особою (суб'єктом злочину) є типовою ситуацією. Але у практиці застосування кримінального закону досить часто трапляються випадки, коли у вчиненні одного злочину беруть участь дві або більше осіб, які діють сумісно (узгоджено) і спрямовують свої зусилля на вчинення одного й того самого злочину для досягнення єдиного злочинного результату. В таких випадках йдеться про співучасть у злочині. Тому не випадково у розділі VI КК встановлено низку норм, які регулюють питання кримінальної відповідальності за співучасть у злочині (статті 26-31). Ці норми визначають поняття співучасті у злочині, види співучасників, форми співучасті, а також кримінальну відповідальність співучасників і у своїй сукупності утворюють самостійний інститут кримінального права — співучасть у злочині, що має важливе як практичне, так і теоретичне значення.

Інститут співучасті дозволяє обґрунтувати кримінальну відповідальність не тільки осіб, які безпосередньо вчинили злочин (виконавців), а й осіб, які тією чи іншою мірою брали участь у вчиненні злочину, і хоча не були його виконавцями, але були організаторами, підбурювачами чи пособниками вчинення злочину. Саме за допомогою норм даного інституту і вирішуються питання про кримінальну відповідальність цих співучасників злочину. Причому в такому разі застосовуються як норми Особливої частини КК, так і норми, передбачені статтями 26-31 КК. За допомогою цього інституту вирішуються також питання і про відповідальність (підстави, межі та ступінь) осіб, які беруть участь у вчиненні злочинів організованими злочинними групами або злочинними організаціями. Отже, норми розділу VI Загальної частини КК є правовою базою боротьби з організованою злочинністю, що останнім часом набула значного поширення.

Вчинення злочину об'єднаними зусиллями двох чи більше осіб — за співучасті — завжди свідчить про підвищену суспільну небезпечність учиненого, оскільки співучасть завжди полегшує вчинення злочину або його приховування, створює можливість багаторазової злочинної діяльності (множинність злочинів). Як правило, вона поєднується із

заподіянням значної чи тяжкої (особливо тяжкої) шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або ж створює можливість заподіяння такої шкоди. Злочинці при цьому діють більш зухвало й рішуче, у них з'являється ілюзія безкарності, можливості уникнути відповідальності.

У нормах Особливої частини КК учинення злочину у співучасті закріплюється у різний спосіб. В одних випадках воно є обов'язковою ознакою основного складу злочину, коли діяння визнається злочинним і підлягає покаранню за умови, що воно вчинене у співучасті, наприклад, бандитизм (ст. 257 КК), створення злочинної організації (ст. 255 КК), групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК), масові заворушення (ст. 294 КК). В інших — виступає як кваліфікуюча, обтяжуюча відповідальність обставина, наприклад, крадіжка, грабіж, шахрайство, вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 статей 185, 186, 190 КК), чи як співучасть у вчиненні злочину організованою групою осіб, що утворює особливо кваліфікований склад злочину (ч. 5 статей 185, 186, ч. 4 статей 187, 189 КК та ін.). В усіх зазначених випадках є підвищена суспільна небезпечність діянь, учинених у співучасті, що відображено в санкціях статей Особливої частини КК, які передбачають більш сувору відповідальність. Причому положення Загальної частини КК, які регламентують інститут співучасті (статті 26-31 КК), поширюються на всі норми Особливої частини КК, що встановлюють відповідальність за конкретні злочини, вчинені в співучасті (незалежно від її форм).

2. У ст. 26 КК сформульовано поняття співучасті у злочині — це умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Аналіз законодавчого визначення співучасті як особливої форми злочинної діяльності дозволяє виділити такі основні її риси: а) участь декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину; б) їх спільна участь у вчиненні такого злочину; в) умисна участь у здійсненні умисного злочину. Всі вони можуть бути згруповані та віднесені до ознак більш загального порядку — до ознак об'єктивного й суб'єктивного характеру співучасті у злочині.

Об'єктивні ознаки співучасті полягають у тому, що декілька суб'єктів злочину спільно вчиняють умисний злочин. Із цього визначення випливає, що:

а) співучасть у злочині — це вчинення групою осіб конкретного суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), яке визнається злочином. Цей злочин може бути простим

або ускладненим: триваючим, продовжуваним або складеним. При цьому злочин завжди повинен мати конкретний характер і містити всі необхідні об'єктивні та суб'єктивні ознаки певного складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, і відповідати вимогам злочину, які сформульовані у ст. 11 КК. Не може розглядатися як співучасть у злочині сприяння з різних мотивів особам, які ведуть антигромадській спосіб життя, наприклад, наркоманам, алкоголікам (у застосуванні алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин) і навіть тим, хто має нахил до злочинної діяльності, але дії яких не виявилися у формі конкретного діяння, яке містило б ознаки складу конкретного злочину. Не є співучастю у злочині також причетність у вчиненні діянь, що підпадають під ч. 2 ст. 11 КК, оскільки злочину (ч. 1 ст. 11 КК) через малозначність діяння тут немає і тому не може бути й співучасті у ньому;

б) за співучасті у вчиненні злочину беруть безпосередню участь декілька осіб (дві чи більше), які задовольняють вимогам, що ставлять-ся до суб'єкта злочину — кількісна ознака співучасті. Тобто кожний із них повинен бути особою фізичною, осудною, яка досягла віку кримінальної відповідальності (статті 18, 19, 22 КК). Це означає, що вчинення злочину особою (суб'єктом злочину) з участю неосудного або особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності (шістнадцять-ти років, а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 22 КК, — чотирнадцяти), не утворює співучасті у злочині. Не утворює співучасті у злочині також залучення до участі у вчиненні злочину іншої особи, яка хоч і має ознаки суб'єкта злочину, але вчиняє суспільно небезпечне діяння внаслідок фізичного або психічного примусу, виконання наказу чи розпорядження за наявності підстав, що виключають злочинність діяння (див. статті 40, 41 КК), а також обману, коли особа, перебуваючи в омані, впевнена, що вчиняє правомірні дії;

в) за співучасті всі співучасники злочину повинні діяти спільно — якісна ознака співучасті. Спільність дій співучасників означає, що злочин учиняється їхніми загальними й об'єднаними зусиллями. Кожен із них робить свій внесок (докладає відповідних зусиль) у вчинення злочину, при цьому спирається на допомогу та сприяння іншого (ін-ших) співучасника або розраховує на це. Таким чином, спільність діяльності співучасників полягає в тому, що вона має взаємодоповнючий і взаємообумовлюючий характер — діяльність кожного із співучасників взаємопов'язана з діяльністю виконавця чи інших співучасників (організатора, підбурювача, пособника) і спрямована на вчинення одного й того самого злочину, досягнення єдиного злочинного результату. Причому роль і функції кожного із співучасників можуть бути однаковими (наприклад, у процесі вчинення групових хуліганських дій (ч. 2 ст. 296 КК) винні завдають ударів потерпілому кулаками по голові й грудях, чим спричиняють тілесні ушкодження) або істотно різнитися між собою (наприклад, при заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 366 КК) особа вчиняє службове підроблення, що виступає засобом заволодіння чужим майном, а бухгалтер і касир за змовою з цією посадовою особою незаконно заволодівають цим майном і привласнюють його — ст. 191 КК). Ще більше відрізняються функції співучасників у таких формах

співучасті, як організована група і злочинна організація. Однак головне для співучасті інше: злочин повинен бути результатом спільної діяльності всіх співучасників і при цьому кожен із них докладає (більшою чи меншою мірою) своїх зусиль, тобто робить свій внесок у вчинення злочину виконавцем.

Ознака «спільність» за співучасті передбачає також, що і злочин, і суспільно небезпечні наслідки (у злочинах з матеріальним складом) є єдиними і неподільними для всіх співучасників. Виходячи з цього, усі співучасники, незалежно від ролі, яку кожен із них виконував, мають відповідати за вчинений злочин у цілому. Так, при вбивстві на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК) відповідати за заповідання смерті потерпілому буде і виконавець (убивця), і замовник убивства — організатор або підбурювач, і особи, які сприяли виконавцеві в інший спосіб (наприклад, наданням знаряддя вбивства, збиранням і наданням інформациі про потерпілого: маршрути пересування, місце проживання, роботи, наявність охорони тощо). У кінцевому результаті всі співучасники відповідатимуть за злочин, який вчинив виконавець.

Спільність за співучасті означає, що між діями співучасників і злочином, учинюваним виконавцем, є причинний зв'язок. Це означає, що: 1) дії кожного із співучасників у часі повинні передувати злочину, який вчиняє виконавець; 2) даний причинний зв'язок має генетичний характер (зв'язок породження), оскільки кожен із співучасників (незалежно від ролі та ступеня участі) докладає відповідних зусиль, робить свій внесок у злочин, створює для нього необхідні умови, чим сприяє вчиненню його виконавцем; 3) причинний зв'язок за співучасті має опосередкований характер, оскільки свідома діяльність виконавця, який вчиняє злочин, залежить від попередньої діяльності інших співучасників. Останні своїми діями (активними або пасивними) створюють реальну можливість учинення злочину виконавцем, який перетворює цю можливість на дійсність виконанням складу злочину. У свою чергу діяльність співучасників (організатора, підбурювача, пособника) набуває злочинного характеру і перетворюється на співучасть у злочині шляхом вчинення злочину виконавцем. Відсутність причинного зв'язку свідчитиме про відсутність ознаки спільності в участі декількох суб'єктів у вчиненні злочину і про відсутність співучасті у злочині в цілому;

г) співучасть можлива на стадії незакінченого злочину — при підготовці до злочину і замаху на злочин (див. ст. 14 КК). Неможлива співучасть при закінченому злочині, коли умисел доведено до кінця і у вчиненому є всі ознаки складу злочину. За цією ознакою співучасть слід відрізнити від причетності до злочину, зокрема таких його видів, як задалегідь не обіцяне приховування злочину, знарядь і засобів учинення злочину, предметів, здобутих злочинним шляхом, придбання або збут таких предметів (див. статті 198 і 396 КК).

Суб'єктивні ознаки співучасті полягають в умисній спільній участі у вчиненні умисного злочину. Вони зводяться до такого: спів-участь можлива тільки в умисному злочині; усі співучасники злочину діють умисно. Це означає, що:

а) співучасть можлива тільки в умисному злочині, тобто тільки тоді, коли виконавець діє умисно. Умисел при цьому може бути як прямим, так і непрямим. Можливі також інші різновиди умислу: визначений і невизначений; заздалегідь обдуманий і такий, що раптово виник. З урахуванням тексту ст. 26 КК співучасть у необережних злочинах, тобто злочинах, учинених виконавцем унаслідок злочинної самовпевненості або злочинної недбалості (див. ст. 25 КК), неможлива;

б) за співучасті не тільки виконавець, а й організатор, підбурювач, пособник, тобто всі співучасники, повинні діяти умисно. Це означає, що всі співучасники, безвідносно до їх ролі (виконавець, організатор, підбурювач, пособник) і ступеня участі в злочині, який вчиняє виконавець, діють умисно, їх групова суспільно небезпечна поведінка характеризується єдністю намірів (єдність умислу).

Інтелектуальна ознака умисної вини за співучасті полягає в тому, що співучасники (організатор, підбурювач, пособник) усвідомлюють суспільно небезпечний характер дій, що вчиняються ними особисто, а також суспільно небезпечний і злочинний характер дій виконавця. Водночас виконавець повинен розуміти, що він діє разом і сумісно з іншими співучасниками, спирається на їх активні або пасивні дії, що вони тією чи іншою мірою сприяють йому в учиненні злочину, тобто усвідомлює, що діє з ними спільно. Отже, умисна форма вини за співучасті передбачає наявність взаємної поінформованості співучасників про спільний характер своїх дій і роль кожного з них у вчиненому злочині. Спільність умислу за співучасті найчастіше (але не обов'язково завжди, наприклад, при співучасті без попередньої змови) об'єктивно виражається в угоді (змові) між співучасниками на спільне вчинення злочину. Така домовленість може бути словесною (вербальною), усною чи письмовою, висловлена за допомогою технічних систем (по телефону, телетайпу, Інтернету та ін.), а також конклюдентними діями (мовчазні дії, з яких можна зробити висновок про дійсне волевиявлення особи: це жести, міміка, змістовні рухи, внаслідок яких співучасники досягають узгодженості думок і дій). За співучасті співучасники розуміють, що вони ставлять у причинний зв'язок свої дії із злочинними діями виконавця, передбачають, що внаслідок їх активних чи пасивних дій виконавець вчинить злочин.

Особливості інтелектуальної ознаки за співучасті такі: а) виконавець не обов'язково повинен усвідомлювати злочинну діяльність усіх і окремо кожного із співучасників у повному обсязі. Це у низці випадків об'єктивно неможливе, особливо за таких форм співучасті, як вчинення злочину організованою групою чи злочинною організацією, де діяльність співучасників може мати досить таємний і законспірований характер. Однак він повинен усвідомлювати хоча б найближчу «ланку» діяльності співучасників, які йому сприяють у вчиненні злочину; б) для співучасті не потрібно обов'язкового усвідомлення співучасниками всіх (у повному обсязі) індивідуально визначених рис злочину, вчинюваного виконавцем (місце, час, обстановка, засоби вчинення тощо). Достатньо того, щоб вони усвідомлювали хоча б у родових рисах властивості злочину, вчинюваного виконавцем, і розуміли, що сприяють йому в цьому. Своєю чергою виконавець має хоча б у загальних (родових) рисах усвідомлювати діяльність інших співучасників - організатора, підбурювача, пособника і розуміти, що вони тією чи іншою мірою сприяють йому в вчиненні злочину.

Вольова ознака умисної вини за співучасті характеризується наявністю бажання у всіх співучасників учинення злочину виконавцем чи свідомим допущенням цього. За загальним правилом співучасть у злочині характеризується прямим умислом, коли спільна злочинна діяльність співучасників об'єднана єдиним умислом, спрямованим на досягнення єдиного для всіх них злочинного результату. Разом з тим за співучасті може бути й непрямий умисел (наприклад, при злочинній діяльності організатора і пособника, коли вони, свідомо сприяючи виконавцеві вчинення злочину з матеріальним складом, можуть не бажати, але свідомо допускати настання суспільно небезпечних наслідків злочинного діяння (дії чи бездіяльності) виконавця). З непрямим умислом може бути співучасть у злочині шляхом пособництва чи організаторства, коли вказані співучасники не бажали, але свідомо допускали вчинення виконавцем внаслідок їх діяльності злочину з матеріальним складом. У злочинах же з формальним складом умисел може бути тільки прямим, оскільки всі співучасники, докладаючи зусиль до вчинення злочину виконавцем, не можуть не бажати вчинення ним діяння, яке є обов'язковою ознакою цього складу злочину.

Отже, для наявності співучасті з огляду на її суб'єктивні ознаки необхідні: а) усвідомлення кожним із співучасників факту спільного з іншими співучасниками вчинення злочину; б) передбачення, що в результаті їх спільних зусиль виконавцем буде вчинено злочин; в) бажання чи свідоме припущення настання єдиного і неподільного для всіх співучасників злочинного результату. Мотив і мета діяльності співучасників (виконавця, організатора, підбурювача, пособника) можуть збігатися або не збігатися, що для вирішення питання про наявність чи відсутність співучасті у злочині значення не має (хоча впливає на кваліфікацію).

Враховуючи викладене та зміст ст. 26 КК, слід констатувати, що «необережна співучасть» в умисному злочині так само, як і «умисна співучасть» у необережному злочині неможливі.

З огляду на це має вирішуватися й питання про відповідальність за необережне спільне спричинення злочинних наслідків двома або більше особами — співвиконавцями, особливо у сфері відносин «людина — техніка». Якщо вони, об'єктивно діючи, спільно заподіюють суспільно небезпечні наслідки з необережності, то в такому разі немає ні об'єднання злочинної волі цих осіб, ні єдності умислу, ні співучасті у вчиненні злочину. Кожен із заподіювачів шкоди з необережності повинен відповідати за свої дії окремо і самостійно.

§ 2. Види співучасників

При співучасті співучасники злочину можуть виконувати різні ролі (функції) — однорідні або різнорідні. В ч. 1 ст. 27 КК передбачено такі види співучасників: виконавець, організатор, підбурювач і пособник. Усі вони виконують різнорідні функції з точки зору виконання складу злочину і тим не менш усі вони є співучасниками злочину.

Виконавцем (співвиконавцем) згідно з ч. 2 ст. 27 КК вважається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила конкретний злочин. Із цього випливає, що з об'єктивної сторони виконавець своїми активними діями чи бездіяльністю безпосередньо виконує у повному обсязі або частково

об'єктивну сторону конкретного складу злочину. Причому злочин може бути вчинено як одним, так і двома чи більше виконавцями (співвиконавцями).

Між співвиконавцями може бути й розподіл ролей у виконанні злочину. Однак цей розподіл завжди має «технічний» характер — у межах виконання об'єктивної сторони одного й того самого складу злочину. Наприклад, при розбої (ст. 187 КК) виконавцем злочину є не лише той, хто шляхом нападу протиправно заволодів чужим майном, а й той, хто в момент такого заволодіння застосовував насильство до особи, яка зазнала нападу, чи загрожував застосуванням такого насильства. Виконавцем у цьому злочині є і той, хто, наприклад, тільки тримав потерпілого за руки, позбавляючи його можливості пручатися. Усі ці особи — виконавці (співвиконавці) розбою, тому що кожен з них виконував певну частину об'єктивної сторони складу злочину (розбою). Отже, виконавцем (співвиконавцем) визнається особа, яка своїми діями разом з іншими співучасниками безпосередньо у повному обсязі чи частково виконала склад злочину, передбачений певною статтею Особливої частини КК. Без виконавця немає співучасті, бо він перш за все вчиняє злочин, спланований усіма співучасниками, реалізує умисел інших співучасників. І в цьому розумінні виконавець — ви-значальна, центральна фігура у співучасті.

Виконавцем згідно з ч. 2 ст. 27 КК визнається й особа, яка викорис-товує для вчинення злочину осіб, котрі не є суб'єктами злочину. В цих випадках має місце посереднє заподіяння (посередня винність), яке в цілому виключає співучасть у злочині. Оскільки фактичним (так би мовити, фізичним) виконавцем злочину виступає особа, яка не є суб'єктом кримінальної відповідальності внаслідок неосудності або недосягнення віку кримінальної відповідальності (наприклад, доросла особа залучає до вчинення крадіжок чужого майна малолітніх), ця особа, яка фактично вчинила злочин, не несе кримінальної відповідальності. Та ж особа, яка використовує неосудного або особу, котра не досягла віку кримінальної відповідальності, розглядається як ви-конавець учиненого злочину. Посереднє заподіяння відповідно до п. 9 ст. 67 КК розцінюється як обставина, що обтяжує покарання.

Як посереднє заподіяння треба розглядати і вчинення особою злочину внаслідок фізичного чи психічного примусу, виконання наказу чи розпорядження за наявності обставин, що виключають злочинність діяння (статті 40, 41 КК). У таких випадках відповідальність як вико-навець несе особа, що застосовувала до фактичного виконавця злочину фізичний чи психічний примус або видавала наказ чи розпоря-дження, внаслідок чого злочин було вчинено. На тих самих підставах повинна відповідати і особа, яка ввела іншу особу в оману, і та вна-слідок цього вчинила злочин.

Організатор (ч. 3 ст. 27 КК) — це особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. Організатор посідає особливе місце серед співучасників, він головний серед них, як правило, ініціює, регулює і спрямовує всю їх злочинну діяльність. Діяльність організатора може бути спрямована на вчинення одного чи декількох злочинів (двох чи більше).

З об'єктивної сторони організаторська діяльність має відповідати вимогам спільності як ознаки співучасті. Тому дії організатора завжди перебувають у причинному зв'язку з тим злочином (злочинами), який вчиняє виконавець (співвиконавець), а також із діями інших співучасників.

У законі вирізняють такі види організаторів злочину:

1) особа, яка організувала вчинення злочину, — це співучасник, який ініціює вчинення злочину, об'єднує інших співучасників, спрямовує їх дії, розподіляє ролі між ними, намічає і розробляє план певного злочину (декількох злочинів), координує діяльність співучасників, розподіляє їх обов'язки та функції, визначає майбутню жертву чи предмети злочину. Організація злочину виявляється у формі змови, доручення, наказу. За обсягом дії організатора завжди ширші підбурювання і по-собництва. У багатьох випадках особа, яка організувала вчинення злочину, — це водночас і його ініціатор;

2) особа, яка керувала підготовкою або вчиненням злочину, — це співучасник, який виконує головну роль при підготовці або вчиненні конкретного злочину. Дії організатора, який керує підготовкою злочину, полягають в організаційних діях, спрямованих на добір співучасників, віднайдення або пристосування засобів чи знарядь учинення злочину, усунення перешкод, організацію і проведення змови на вчинення злочину, на інші дії щодо умисного створення умов для вчинення злочину. Керуванням підготовкою злочину охоплюються також розподіл обов'язків між співучасниками, розроблення плану, приховування злочину і його співучасників та ін.

Керування вчиненням злочину — це діяльність організатора, безпосередньо спрямована на виконання співучасниками об'єктивної сторони конкретного злочину (злочинів).

Керуванням вчиненням злочину охоплюються: координація дій між співучасниками, їх

інструктаж, визначення послідовності їх дій, організаційна діяльність щодо приховування злочину (злочинців). При цьому не обов'язково, щоб організатор як керівник вчинення злочину був на місці злочину: таке керування може здійснюватися по телефону, радіозв'язку тощо. Головною ознакою цього виду організатора є те, щоб він своїми діями безпосередньо забезпечив (організував, скерував) підготовку чи виконання співучасниками конкретного складу злочину;

3) особа, яка створила організовану групу чи злочинну організацію або керувала ними. Створення організованої групи чи злочинної організації — це широкий комплекс дій щодо утворення з декількох осіб (трьох і більше) спільного злочинного об'єднання - організованої групи чи злочинної організації. Ці дії можуть виявлятися у підшуканні співучасників, їх згуртуванні, підбурюванні до злочинної діяльності, розподілі ролей, постановці завдань тощо.

Керування організованою групою чи злочинною організацією — це керування діяльністю злочинного угруповання, забезпечення функціонування, реалізація його цілей і завдань. Причому організатор може очолювати одну злочинну групу чи навіть керувати об'єднанням із двох або більше груп. Створення і керівництво групою можуть виражатися у розробленні самої стратегії майбутньої злочинної діяльності (як правило, у значних організованих злочинних групах, коли має місце своєрідне ідейне об'єднання організованої злочинної діяльності), а також у встановленні контакту з іншими злочинними групами;

4) особа, яка забезпечує фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, співучасник, який, наприклад, фінансує (в повному чи частковому обсязі) дії інших співучасників — виконавців, пособників, послуги охоронців, технічного персоналу, а також виробництво чи транспортування заборонених предметів — зброї, наркотиків, фальсифікованих спиртних напоїв тощо. Джерела фінансування злочинної діяльності можуть бути різні — особисті гроші організатора, інших осіб чи злочинних угруповань. Для визнання наявності цього виду організаторства не має значення цільове призначення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації - для забезпечення їх функціонування, вчинення конкретного злочину чи інших цілей;

5) особа, яка організувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, співучасник, який виконує специфічні функції пособницької діяльності у вигляді приховування злочину, злочинців, засобів, слідів злочину, предметів, здобутих злочинним шляхом, узагалі злочинної діяльності злочинних угруповань. Це,

наприклад, діяльність працівника правоохоронного органу, який покриває діяльність організованої групи чи злочинної організації, не викриває злочинців, приховує їх, схованки зброї, майна та грошових коштів, а також майна, здобутого злочинним шляхом, тощо.

Із суб'єктивної сторони умислом організатора охоплюються його особисті дії з організації злочину, а також той злочин (злочини), який (які) повинен вчинити виконавець (виконавці) чи інші співучасники. Організатор бажає чи свідомо допускає вчинення цього злочину і спрямовує свою діяльність на організацію його вчинення. В організованих групах чи злочинних організаціях, що характеризуються ієрархічними та різноманітними зв'язками, таємністю і конспіративністю, організатор може навіть і не знати особисто конкретного виконавця (співвиконавця) чи інших співучасників, але його умислом охоплюється (хоча б у загальних, родових рисах) вчинення певною (деякою) особою злочину(злочинів), що входить до плану відповідного злочинного угруповання. Він не тільки передбачає, що в результаті його організаторських дій вчиняться або будуть вчинені відповідні злочини, а й бажає цього чи свідомо допускає.

Підбурювачем (ч. 4 ст. 27 КК) вважається особа, яка схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Це означає, що підбурювач викликає у виконавця або в інших співучасників бажання і рішучість учинити злочин, тобто викликає (породжує) у співучасників умисел на вчинення злочину.

З об'єктивної сторони підбурювач схиляє іншого співучасника до вчинення злочину і ставить свої дії у причинний зв'язок з тим злочинним, який буде вчинений виконавцем. Підбурювання можливе лише на вчинення конкретного злочину — вбивства, крадіжки, інших злочинів за конкретних об'єктивних обставин, хоча б у їх родових рисах. Водночас не можуть розглядатися як підбурювання до злочину дії особи, яка схилила іншу людину до пияцтва, застосовування наркотиків, ведення антигромадського, навіть злочинного способу життя чи ворожих відносин між людьми, ревнощів, навіть коли внаслідок цього злочин було вчинено. Але тут треба встановити, що підбурювач не схиляв підбурюваного (виконавця, пособника) до вчинення конкретних дій, які містили б склад конкретного злочину.

Підбурювання — це завжди активні дії, які впливають на інших співучасників і за допомогою яких підбурювач породжує у них (найчастіше у виконавця) рішучість і бажання вчинити злочин. Важливо, що підбурювач породжує у інших співучасників умисел на вчинення конкретного злочину.

Причому підбурюванню притаманне те, що ці дії не пригнічують волю підбурюваного (при погрозах насильством чи фізичному насиль-стві) і не фальсифікують її (при спонуканні до злочину шляхом омани). Остаточне рішення вчинити злочин належить особі, яку підбурюють. Однак бажання (умисел) вчинити його породжує в ній саме підбурювач. У цьому і виявляється спільність дій підбурювача з іншими співучас-никами.

Підбурювання з об'єктивної сторони може виявлятися у словесних (вербальних) діях, усній чи письмовій формі, конклюдентних діях — жестах, міміці, пантоміміці. За змістом ці дії можуть бути чітко визна-ченими або завуальованими, але вони повинні мати об'єктивну спря-мованість на вчинення іншим співучасником (виконавцем, пособником) певного злочину.

Формами підбурювання згідно з ч. 4 ст. 27 КК є: умовляння, підкуп, погроза, примус, інше схиляння співучасника до вчинення злочину.

1. **Умовляння** — це прохання (переконання) особи про необхідність учинення злочину. Ці дії можуть мати систематичний характер або бути одноразовими.

2. **Підкуп** — це схиляння особи до вчинення злочину шляхом обі-цянки надати їй матеріальну чи іншу майнову вигоду в разі вчинення нею злочину (надання грошей, майна, житла, передавання чи збере - ження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо).

3. **Погроза** — це схиляння особи до вчинення злочину шляхом за-лякування заподіянням фізичної шкоди їй чи близькій їй особі (вбивство, тілесні ушкодження, зґвалтування), знищення, пошкодження майна чи вчинення інших протиправних дій, які визнаються злочином.

4. **Примус** — це домагання іншої особи вчинити злочин особою, яка перебуває у службовій чи матеріальній залежності від підбурювача.

5. Схиляння до злочину іншим чином - це вчинення інших, крім зазначених вище, дій, за допомогою яких особа схиляє співучасника до вчинення злочину. Притаманною всім цим діям ознакою є те, що підбурювач породжує у виконавця чи іншого співучасника умисел на вчинення злочину.

Ступінь впливу підбурювача на співучасника не має значення. Головне те, що він повинен породжувати у нього умисел на вчинення злочину. Якщо підбурювач, схиляючи співучасника до вчинення злочину, вчинить інший злочин, наприклад, погрозу вбивством (ст. 129 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК), усе скоєне кваліфікується за сукупністю злочинів.

Із суб'єктивної сторони підбурювач діє з прямим умислом, бажає вчинення виконавцем певного злочину. Він усвідомлює, що викликає у виконавця (іншого співучасника) рішучість на вчинення злочину, породжує у нього умисел на його вчинення, передбачає розвиток при-чинного зв'язку між своїми діями і діями виконавця та бажає вчинення ним цього злочину. Причому, виходячи із законодавчого визначення підбурювання до злочину, треба дійти висновку про те, що особа, яку підбурюють до вчинення злочину (виконавець, пособник чи навіть організатор), повинна усвідомлювати, що підбурювач схиляє її саме до вчинення злочину, яке хоча б у родових рисах усвідомлювалося цією особою. Схиляння іншої особи до вчинення аморальних дій, антигро-мадського способу життя (пияцтво, хуліганство, зловживання нарको-тиками та ін.), навіть якщо внаслідок цього вона вчинила злочин, не можна розглядати як підбурювання до вчинення злочину.

Пособником згідно з ч. 5 ст. 27 КК є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя, засоби, сліди вчинення злочину, предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати, збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

Об'єктивні ознаки пособництва.

1. Сприяння вчиненню злочину порадами, вказівками полягає в наданні іншій особі тієї чи іншої ін-формації щодо найбільш прийнятних способів, прийомів і засобів учинення злочину, а також місця, часу, обставин та об'єктивної об-становки його вчинення. Причому ці поради і вказівки надаються особі, яка вже має намір вчинити злочин.

2. Надання засобів, знарядь злочину полягає у передаванні іншим співучасникам засобів, знарядь учинення злочину, наприклад, зброї, інших предметів матеріального характеру для вчинення тих чи інших злочинів, які найчастіше характеризуються руйнуванням матеріальних (фізичних) об'єктів або предметів. Однак поняттям «засоби, знаряддя злочину» охоплюються й носії комп'ютерної інформації при вчиненні, наприклад, злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (див. розділ XVI КК). Засоби та знаряддя призначені полегшувати вчинення злочину винуватцеві і досягати злочинного результату.

3. Усунення перешкод полягає в ліквідації перешкод, що заважають реалізації злочинного наміру співучасників. Воно може бути виражене в активних діях (наприклад, учинення службового підроблення (ст. 366 КК), відключення сигналізації охоронюваного об'єкта) або бездіяльності, невиконанні особою покладених на неї обов'язків (наприклад, невключення сигналізації чи засобів зв'язку тощо).

4. Переховування злочинця, знарядь, засобів, слідів учинення злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, а також придбання чи збут таких предметів утворюють співучасть у злочині і є пособництвом у разі, коли вони були обіцяні виконавцеві або співучасникові злочину ще до початку виконання злочину чи під час його вчинення.

5. Переховування злочинця має виявлятися у наданні йому помешкання, іншого притулку, підроблених документів, зміні зовнішнього вигляду тощо.

6. Переховування знарядь, засобів, слідів учинення злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом, означає знищення зазначених предметів чи їх приховування, зберігання речей, майна, які були предметом вчинення злочину, придбання або продаж майна, здобутого злочинним шляхом, тощо. При цьому виді пособництва співучасник, обіцяючи надати певну допомогу злочинцеві, ставить свої дії в причинний зв'язок зі злочинном, який вчиняється виконавцем, що й дає підставу визнати його співучасником злочину. Форма, в якій іншому співучасникові було обіцяно надати допомогу, може бути різною (усною чи письмовою, що значення для визначення пособництва не має).

Якщо зазначені дії відбулися за відсутності обіцянки до початку злочину (чи на момент його вчинення), вони можуть розглядатися як пособництво (співучасть у злочині) лише у

випадках, коли ці дії вчиняються систематично (наприклад, систематичне придбання або про-даж майна, здобутого злочинним шляхом, систематичне зберігання грошей, майна, які були предметом злочину, тощо). У таких випадках унаслідок систематичного вчинення перелічених дій виконавець має підстави розраховувати на подібне сприяння з боку пособника й у майбутньому, і тому між діями останнього і виконавця злочину є як необхідний причинний зв'язок, так і єдність умислу на спільне вчинення злочину.

7. Заздалегідь надана обіцянка приховати злочин іншим чином — це обіцянка вчинити будь-які інші дії, крім зазначених у ч. 5 ст. 27 КК. Суттєвою їх ознакою є те, що вони спрямовані на приховування злочину і були обіцяні заздалегідь до його вчинення (обіцянка не порушувати кримінальної справи, знищення чи закриття кримінальної справи, знищення чи фальсифікація доказів справи, обіцянка підкупити посадовців правоохоронних органів тощо).

Найбільш істотною ознакою усіх зазначених у ст. 27 видів пособництва є те, що пособник (у всіх випадках) сприяє вчиненню злочину іншими співучасниками, що означає таке:

а) його дії перебувають у причинному зв'язку із злочинном, який вчиняють інші співучасники;

б) дії пособника зумовлюють цей злочин. Ця ознака об'єднує всі види пособництва і відображає його сутність.

Усі наведені в ч. 5 ст. 27 КК види дій пособництва за їх характером (з точки зору зовнішнього прояву) поділяються на фізичне й інтелектуальне пособництво. Фізичне пособництво полягає в наданні засобів або знарядь злочину чи усуненні перешкод вчиненню злочину. Інтелектуальне пособництво полягає у наданні порад і вказівок, а також у заздалегідь наданій обіцянці переховування злочинця, знарядь, засобів, слідів учинення злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, придбання або збут цих предметів, іншим чином сприяти приховуванню злочину. Інтелектуальний вид пособництва слід відрізнити від дій підбурювача, який своїми діями схиляє виконавця чи інших співучасників до вчинення злочину, породжує у них умисел. Навпаки, інтелектуальне пособництво лише зміцнює у співучасника рішучість, умисел вчинити злочин, який сформувався у свідомості співучасника (перш за все виконавця) ще до дій пособника.

Із суб'єктивної сторони пособництво характеризується умисною формою вини — пособник усвідомлює, що він сприяє вчиненню злочину іншому співучаснику і бажає цього чи свідомо це допускає.

У реальній дійсності в діях співучасників можливий збіг відразу декількох ролей (функцій). Наприклад, підбурювач може одночасно бути підбурювачем-організатором, підбурювачем-пособником тощо. Такий збіг функцій на боці одного учасника впливає на оцінку суспільно небезпечних дій, а також на призначення покарання.

§ 3. Форми співучасті

Для більш поглибленого аналізу співучасті у злочині в науці кримінального права, судовій практиці та чинному КК виділяють форми співучасті у злочині. Форми співучасті — це об'єднання співучасників, які різняться між собою за характером виконуваних ними ролей (перший критерій класифікації) і за ступенем стійкості суб'єктивних зв'язків між ними (другий критерій класифікації). Виходячи із змісту ч. 1 ст. 27, яка визначає, що співучасниками є виконавець, організатор, підбурювач та пособник, а в ч. 2 цієї статті названо і співвиконавця, можна зробити висновок про те, що співучасть з точки зору ролей, які виконують співучасники, можна поділити на дві форми: просту — без розподілу ролей і складну — з розподілом ролей.

1. Проста форма співучасті (в літературі цю форму співучасті називають «співвиконавство» чи «співвинність») має місце там, де всі учасники є виконавцями (співвиконавцями) злочину. Тут співучасники виконують однорідну роль: усі вони безпосередньо виконують повністю або частково об'єктивну сторону складу злочину, описаного в диспозиції статті Особливої частини КК. При цьому між співвиконавцями може бути розподіл функцій, але такий, що, як раніше відзначалося, має «технічний» характер з погляду повноти й обсягу виконання об'єктивної сторони того самого складу злочину.

2. Складна форма співучасті, тобто співучасть із розподілом ролей, полягає у тому, що учасники виконують різнорідні ролі. У цьому разі має місце розподіл ролей — один (чи декілька) виконавець, інші — організатор, підбурювач, пособник. Причому така складна форма співучасті може мати різні комбінації та охоплює дії виконавця й організатора, виконавця і пособника тощо. Однак у будь-якому разі тут завжди є виконавець та інший співучасник: організатор, підбурювач чи пособник (розподіл ролей).

У статті 28 КК передбачено форми співучасті, виділені залежно від стійкості суб'єктивних зв'язків між співучасникам. Залежно від цього вирізняють такі форми співучасті:

- 1) вчинення злочину групою осіб;
- 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;
- 3) вчинення злочину організованою групою;
- 4) вчинення злочину злочинною організацією.

1. Вчинення злочину групою осіб, передбачене ч. 1 ст. 28 КК, має місце тоді, якщо в ньому беруть участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. За цієї форми співучасті всі виконавці (співвиконавці) — два чи більше суб'єктів злочину — виконують у повному обсязі чи частково об'єктивну сторону складу злочину. В цих випадках діяльність одного виконавця приєднується до вже розпочатої діяльності іншого (інших) у процесі вчинення злочину, коли злочин уже розпочався, але ще не закінчився (об'єктивну сторону складу злочину в повному обсязі ще не виконано). При цьому змова може бути, але не до початку злочину, а в перебігу його виконання. Для визнання такої форми співучасті у злочині треба встановити всі об'єктивні і суб'єктивні ознаки останньої. Співучасники повинні діяти спільно, спиратися у своїх діях і зусиллях один на одного, між їх діями має бути причинний зв'язок, їм належить усвідомлювати, що спільними діями вони вчиняють злочин, і бажати чи свідомо допускати настання суспільно небезпечних наслідків. Таку форму співучасті передбачено в деяких статтях КК як кваліфікуючу ознаку злочину (при згвалтуванні - ч. 3 ст. 152 КК, хуліганстві — ч. 2

ст. 296 КК, непокорі — ч. 2 ст. 402 КК та ін.). Розрізнені, не пов'язані між собою злочинні дії декількох осіб, які хоча й збігаються у місці і часі, але не пов'язані між собою спільністю дій цих осіб і єдністю умислу, не становлять співучасті в цілому, в тому числі у формі, передбаченій ч. 1 ст. 28 КК.

2. Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. Цій формі співучасті притаманне таке: а) у вчиненні злочину беруть участь дві чи більше особи, які задовольняють вимоги суб'єкта злочину; б) між цими особами ще до початку злочину відбулася змова про його спільне вчинення.

Форма змови — вербальна (словесна) — усна чи письмова або у формі конклюдентних дій - для наявності співучасті не має значення. Змова про вчинення злочину може відбутися задовго до вчинення злочину чи прямо перед його вчиненням, але до замаху на нього. Ступінь стійкості відносин між співучасниками не має значення. Змова між співучасниками може стосуватися місця, часу, способу вчинення злочину тощо. Ця форма співучасті може бути як простою (співвиконання), так і складною, тобто з розподілом ролей.

Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб підвищує суспільну небезпечність учинюваних дій порівняно з першою формою співучасті. Тому в Особливій частині КК значна кількість статей передбачає вказану форму співучасті як кваліфікуючу ознаку. Передусім це корисливі злочини проти власності, злочини у сфері обігу наркотичних засобів тощо. Крім того, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, якщо воно прямо не передбачене в статтях Особливої частини КК, визнається обтяжуючою обставиною при призначенні покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК).

Вчинення злочину організованою групою. Згідно з ч. 3 ст. 28 КК така форма співучасті має місце тоді, коли в підготовці злочину або його вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення наміченого плану, відомого всім учасникам групи. Із цього випливає, що:

а) для організованої групи потрібна участь трьох чи більше осіб (для групи, що діє за попередньою змовою, достатньо двох учасників), які відповідають вимогам суб'єкта злочину;

б) організованій групі притаманне те, що її учасники зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших, тобто двох чи більше) злочинів. Стійкість групи — поняття оціночне і має встановлюватися щоразу з урахуванням конкретних обставин справи. Стійкість організованої групи як її ознака свідчить про те, що між співучасниками існують досить стабільні відносини у зв'язку з підготовкою або вчиненням цього та іншого (інших) злочинів. Для визнання групи організованою тяжкість злочину, до якого готується ця група чи вчиняє його, не має значення;

в) організована група завжди повинна також характеризуватися такими ознаками, як об'єднання всіх дій співучасників єдиним планом, причому їх діяльність спрямована на досягнення останнього, тобто на підготовку і вчинення злочинів як кінцевої мети плану цієї групи;

г) організована група повинна також характеризуватися такою ознакою, як розподіл функцій учасників групи. Це може бути як розподіл функцій з точки зору ст. 27 КК, коли, крім виконавців, співучасниками злочину є організатор, підбурювач, пособник, так і розподіл технічних функцій вчинення злочину між співвиконавцями;

д) для наявності організованої групи потрібно, щоб план її діяльності був відомий усім учасникам групи. Отже, йдеться про те, що кожен з учасників організованої групи має усвідомлювати план її діяльності;

е) організовану групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»)¹;

ж) вчинення злочину організованою групою свідчить про підвищену суспільну небезпечність цього злочину і тому вказується у багатьох статтях КК як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака.

3. Вчинення злочину злочинною організацією. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК під злочинною організацією розуміють учинення злочину стійким ієрархічним об'єднаннями декількох осіб (п'ятьох чи більше), члени або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, керівництва чи координатії злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Злочинній організації з об'єктивної сторони притаманні такі основні ознаки:

а) це особлива злочинна група, яка згідно із законом має високий ступінь стійкості, згуртованості та низку інших ознак. З огляду на зміст закону можна стверджувати, що злочинна організація — це передусім наявність п'ятьох чи більше співучасників, які відповідають вимогам суб'єкта злочину;

б) злочинна організація — це завжди стійке ієрархічне об'єднання осіб. Її стійкість свідчить про те, що діяльність учасників злочинної організації (як і вони між собою) тісно пов'язана. Ця організація утворилася заздалегідь та існує відносно тривалий час.

Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти чинникам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недодержання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим чинникам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення. Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення та використання тощо. Набуття організованою групою, крім ознак внутрішньої, ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію.

Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності (пункти 11, 12 згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України);

в) злочинна організація як особлива форма співучасті має певну мету — безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації (двох чи більше), або керівництво чи координаторство злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп;

г) злочинна організація завжди має певних керівників (керівника) щодо розгалуженої системи управління і координації діяльності учасників угруповання чи окремих угруповань або їх підрозділів;

д) злочинній організації притаманне, на відміну від організованої групи, те, що вона може утворюватися на базі декількох організованих груп і такі групи можуть входити в злочинну організацію. Причому злочинна організація може утворюватися не тільки для вчинення злочинів, а й для координації злочинних угруповань щодо вчинення ними злочинів;

е) особи, причетні до діяльності злочинної організації тим чи іншим чином, але виконують другорядні, лише допоміжні дії, наприклад, офіціанти, повари, перукарі та ін., не можуть визнаватися членами злочинної організації, якщо вони не виконували дій для вчинення того чи іншого злочину (злочинів) цією організацією і не виконували функцій з керівництва чи координації дій інших осіб або не забезпечували функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп;

ж) важливою ознакою злочинної організації є те, що саме створення злочинної організації і участь у ній утворюють самостійний і закінчений злочин, передбачений в Особливій частині КК. Так, у ст. 255 КК встановлено відповідальність за створення злочинної організації, керівництво нею чи участь у ній або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також за організацію, керівництво чи сприяння зустрічам (сходкам) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів і матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або

організованих груп. Уже саме створення зло-чинної організації для вчинення одного чи декількох тяжких або особливо тяжких злочинів вважається закінченим злочином.

Спеціальними видами організованих груп (ч. 3 ст. 28 КК) та зло-чинних організацій (ч. 3 ст. 28 КК) можуть бути визнані при відповідних необхідних умовах: створення або участь у банді (ст. 257), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260). У статтях 43, 255, 258

3

та 260 КК передбачено заохочувальні норми, що звільняють за наявності відповідних підстав від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та зло-чинних організацій.

Із суб'єктивної сторони всі учасники злочинної організації повинні усвідомлювати, що вони є членами цієї організації і виконують певні дії з метою безпосереднього вчинення цією організацією тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації або виконують керівні чи координаційні дії щодо злочинної діяльності інших осіб, або забезпечують функціонування як злочинних організацій, так і організованих груп.

§ 4. Кримінальна відповідальність співучасників

1. Співучасть як різновид злочинної діяльності не створює якихось особливих і самостійних підстав кримінальної відповідальності. В ч. 1 ст. 2 КК встановлено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбачений цим Кодексом. Із цього випливає, що підставою кримінальної відповідальності за співучасть є наявність специфічного складу співучасті у злочині в діях усіх співучасників.

Згідно із законом (ч. 1 ст. 29 КК) виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинений

ним злочин. Тут діє загальне правило щодо підстав кримінальної відповідальності і кваліфікації вчиненого злочину. Отже, посилатися при цьому на ч. 1 ст. 29 чи ч. 2 ст. 27 КК немає необхідності.

2. Специфічні правила кримінальної відповідальності за співучасть у злочині мають місце лише у випадках, коли поряд із виконавцем у вчиненні злочину беруть участь інші співучасники: організатор, підбурювач, пособник (складна форма співучасті). Розподіл ролей між співучасниками, виконання ними різних функцій у вчиненні злочину обумовлюють і специфічні підстави їх кримінальної відповідальності. Ці підстави визначаються, по-перше, статтею Особливої частини КК, за якою настає кримінальна відповідальність виконавця (співвиконавця); по-друге, ч. 2 ст. 29 КК, а також частинами 3-5 ст. 27 КК. Отже, у цьому разі підставою кримінальної відповідальності організатора, підбурювача та пособника є специфічний склад співучасті у злочині, котрий визначається статтями Особливої частини, за якими кваліфікуються суспільно небезпечні діяння виконавця, і ст. 27 КК (ч. 3, 4 або 5).

3. Кваліфікація злочинних дій виконавця є підставою для кваліфікації і дій інших співучасників, оскільки це впливає із сутності інституту співучасті, за яким усі співучасники відповідають за вчинений виконавцем злочин, котрий для організатора, підбурювача, пособника поряд із виконавцем є єдиним і неподільним. Проте оскільки організатор, підбурювач, пособник своїми діями безпосередньо не виконують об'єктивної сторони злочину, то і кваліфікація їх дій, крім статті Особливої частини, за якою кваліфікують дії виконавця, потребує додаткового застосування ч. 3, 4 або 5 ст. 27 КК. Якщо ж організатор, підбурювач чи пособник одночасно виконували і функції співвиконавця злочину, то правила кваліфікації їх дій за ч. 2 ст. 29 КК не застосовуються, їх дії достатньо кваліфікувати тільки за статтею Особливої частини, як співвиконавців.

4. Відповідно до ч. 3 ст. 29 КК ознаки, що характеризують особу окремого співучасника злочину, наприклад, як службову особу, військовослужбовця, раніше судиму особу та ін., і впливають на кримінальну відповідальність даної особи, ставляться у вину лише цьому співучаснику. В цьому відображається принцип індивідуалізації відповідальності співучасників, коли інші співучасники: організатор, підбурювач, пособник, з одного боку, виконавець — з другого не можуть нести (більш суворо чи більш м'яку) відповідальність, ніж той співучасник, який має такі додаткові ознаки. Інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені в статтях Особливої частини цього Кодексу як ознаки об'єктивного чи суб'єктивного характеру, що характеризують злочин, наприклад, стосовно предмета, способу чи засобів учинення злочину, суспільно небезпечних наслідків, мотиву, мети злочину тощо, можуть ставитися у вину іншим співучасникам, але лише за наявності обов'язкової умови — усвідомлення співучасниками зазначених

обставин. Відсутність такого усвідомлення виключає можливість ставлення у вину цих обставин іншим співучасникам.

5. Згідно з ч. 4 ст. 29 КК співучасники злочину (організатор, підбурювач, пособник) за наявності незакінченого злочину в діях виконавця (так звана безнаслідкова співучасть) підлягають відповідальності за співучасть у незакінченому злочині, тобто за певною статтею Особливої частини КК, за якою кваліфікують дії виконавця, і за ч. 3, 4 або 5 ст. 27, а також за ст. 14 КК (готування до злочину) чи ст. 15 КК (замах на злочин), іншими словами, за ту стадію, на якій було перервано або зупинено злочин виконавця.

6. Співучасники відповідають тільки за діяння, вчинені у межах угоди, яка відбулася між ними. Вчинення дій, які не охоплюються прямим чи непрямым умислом інших співучасників, не є співучастю у злочині. Тут має місце ексцес виконавця^[1], при якому співучасники не підлягають відповідальності за вчинене виконавцем при цьому діяння. Отже, інші співучасники відповідають тільки у межах угоди, тобто лише за ті дії виконавця, які охоплювалися їх умислом. Виконавець же, який допустив ексцес, відповідає на загальних підставах у повному обсязі за все ним скоєне.

7. За ч. 1 ст. 30 КК організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією за умови, що ці злочини охоплювалися його умислом. У цьому разі йдеться про злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, у виконанні яких брали участь усі співучасники таких об'єднань чи хоча б деякі з них. Підставою об'єктивного характеру для інкримінування організатору зазначених злочинів є те, що злочини були вчинені внаслідок його дій з організації злочинних об'єднань (організованої групи чи злочинної організації), керівництва ними чи координації злочинної діяльності або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Підставою суб'єктивного характеру цієї відповідальності організатора є те, що він усвідомлював учинення злочинним угрупованням певного злочину (злочинів) і бажав цього чи свідомо допускав.

На відміну від організаторів інші учасники організованої групи чи злочинної організації (виконавець, підбурювач, пособник) відповідають лише за ті конкретні злочини, у підготовці чи вчиненні яких вони брали участь (ч. 2 ст. 30 КК). При цьому роль, яку вони виконували у вчиненні цих злочинів, для вирішення питання про кримінальну відповідальність не має значення. Інші злочини, у підготовці чи вчиненні яких ці учасники злочинного угруповання не брали участі, інкримінуватися їм у вину не можуть.

§ 5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть у злочині

Крім проаналізованих загальних питань відповідальності співучасників злочину, виникає низка так званих спеціальних питань відповідальності за співучасть у злочині. До них належать: 1) співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом; 2) провокація злочину; 3) ексцес виконавця; 4) невдале підбурювання або пособництво; 5) добровільна відмова співучасників. Розглянемо ці питання докладніше.

1. Співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом. Поряд із загальним суб'єктом (ч. 1 ст. 18) чинний КК виокремлює і спеціального суб'єкта злочину (ч. 2 ст. 183), під яким розуміється фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності і при цьому разом із вказаними загальними ознаками має спеціальні (додаткові) ознаки, як-то: а) службова особа (у злочинах у сфері службової діяльності); б) військовослужбовець (у злочинах проти порядку несення військової служби); в) громадянин України (при державній зраді) та ін. Злочини зі спеціальним суб'єктом можуть учинюватися лише особами, наділеними ознаками спеціального суб'єкта. Але при цьому виникає запитання: чи можлива співучасть у названих злочинах осіб, які не мають ознак спеціального суб'єкта? Відповідь на нього випливає зі змісту ст. 26 КК, яка не містить заборони співучасті у злочинах, що вчиняються лише спеціальними суб'єктами. Більше того, це положення розвивається у деяких статтях Особливої частини КК. Так, ч. 3 ст. 401 КК встановлює, що особи, не зазначені в цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу (розділ XIX «Про військові злочини»). Виходячи з викладеного, можна зробити висновок про те, що у злочинах зі спеціальним суб'єктом можлива також співучасть осіб, які не є спеціальними суб'єктами. Вони, маючи ознаки загального суб'єкта, можуть виконувати функції організатора, підбурювача, пособника вчинення злочинів зі спеціальним суб'єктом. Зважаючи на це, дії співучасників указаних злочинів слід кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК, яка встановлює відповідальність за злочини зі спеціальним суб'єктом, а також за частинами 3, 4 чи 5 ст. 27 КК. Виконавцем же цього злочину може бути тільки особа, яка має ознаки спеціального суб'єкта.

Проте виникає питання щодо можливості співучасті в злочинах зі спеціальним суб'єктом у формі співвиконавства у випадках учинення злочинів, що характеризуються ускладненою формою об'єктивної сторони, наприклад, перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними чи ображаючими особисту гідність потерпілого діями (ч. 2 ст. 365 КК), примушування давати показання із застосуванням насильства або зі знуцанням над особою (ч. 2 ст. 373 КК), погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК) та ін. Таким злочинам притаманне те, що їх об'єктивна сторона має складений характер і дії (чи їх частина), які становлять зміст об'єктивної сторони цих злочинів, можуть бути вчинені разом зі спеціальним суб'єктом також суб'єктом, у якого немає спеціальних ознак.

Таким чином, при співучасті у зазначених злочинах співвиконавцями фактично можуть виступати й суб'єкти, яким не властиві

спеціальні ознаки. Розв'язання цієї проблеми не одержало у правовій літературі та судовій практиці одностайного результату. В одних випадках при вчиненні вказаних злочинів допускається співучасть у формі співвиконавства і пропонується кваліфікувати дії всіх осіб, які брали безпосередню участь у вчиненні злочину лише за відповідною статтею Особливої частини КК, яка встановлює відповідальність за злочин із спеціальним суб'єктом (співвиконавство). В інших випадках стверджується, що при співучасті співвиконавство в таких злочинах неможливо, а дії, що вчиняються особами, які не є спеціальними суб'єктами, слід розглядати як складну форму співучасті у злочині і кваліфікувати їх за відповідними статтями Особливої частини КК, а також за ст. 27 КК як організаторство, підбурювання, пособництво у вчиненні злочину зі спеціальним суб'єктом. Остання точка зору видається переконливішою, оскільки згідно з ч. 2 ст. 27 КК, а також відповідних статей Особливої частини КК виконавцем розглядуваних злочинів можуть бути тільки спеціальні суб'єкти. Участь же у вчиненні цих злочинів інших осіб, які не є спеціальними суб'єктами, не перетворює їх на останні, хоча вони фактично виконали певну частину об'єктивної сторони злочину.

2. Провокація злочину. Під провокацією злочину розуміються дії особи, яка підбурює (провокує) виконавця чи інших співучасників на вчинення злочину з метою його наступного викриття. Провокація злочину розглядається як співучасть у злочині, вчиненому спровокованою особою (наприклад, провокація крадіжки з послідовним викриттям виконавців). Мотиви і мета в особи, яка підбурює до злочину, й у виконавця, якого схилили шляхом провокації до вчинення злочину, можуть бути різними. Але це не виключає їх співучасті у цьому злочині. Чинний КК передбачає кримінальну відповідальність за провокацію хабара, тобто свідоме створення службовою особою обставин та умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв хабар (ст. 370 КК), як за самостійний злочин.

3. Екссес виконавця (вихід за межі задуманого). Цей процес має місце там, де виконавцем вчинені такі злочинні дії, що не охоплювалися ні прямим, ні непрямим умислом інших співучасників. Як уже зазначалося (див. § 1 «Поняття та ознаки співучасті»), співучасники завжди діють умисно і спільно у вчиненні умисного злочину. Причому вони повинні бути обізнані щодо злочину, вчиненого виконавцем, а останній — щодо дій інших співучасників. Як правило, це виражається в тому, що між співучасниками має місце угода на вчинення конкретного злочину. Отже, коли виконавець, вчиняючи злочин, виходить за межі цієї угоди, має місце екссес виконавця, при якому інші співучасники не бажають і свідомо не допускають учинення виконавцем цих злочинних дій.

Слід розрізнити два види екссесу: кількісний і якісний. Такий його поділ певною мірою впливає на вирішення питання щодо кваліфікації дій виконавця та інших співучасників. Розглянемо ці види:

а) кількісний екссес має місце там, де виконавець, учиняючи злочин, який був обумовлений (узгоджений) з іншими співучасниками, вчиняє однорідний злочин, але більш тяжкий. У цьому разі відповідно до дій виконавця один злочин — менш тяжкий — переростає в інший — більш тяжкий. Для цього виду екссесу характерно те, що виконавець вчиняє однорідний злочин порівняно з тим, який був обумовлений з іншими учасниками, тобто тут учиняються дії однорідного характеру. Наприклад, співучасники домовилися вчинити крадіжку, а виконавець, проникши в житло, при заволодінні чужим майном застосовує насильство до потерпілого, який випадково опинився на місці злочину, й учиняє при цьому розбій чи грабіж. У подібному випадку виконавець нестиме кримінальну відповідальність за фактично вчинений ним більш тяжкий (однорідний) злочин. Інші співучасники нестимуть відповідальність у межах угоди, що відбулася між ними (у даному разі за крадіжку);

б) якісний ексцес характеризується тим, що виконавець вчиняє не однорідний (або різнорідний) злочин, а зовсім інший, ніж був узгоджений із співучасниками. Останній вчиняється, так би мовити, на додаток до узгодженого змовою між співучасниками. Наприклад, співучасники задумали вчинити крадіжку, в процесі якої виконавець, проникши в житло, застав там господаря і, напавши на нього, вчинив убивство. За наявності — вчинення виконавцем двох різнорідних злочинів — крадіжки і вбивства, за що він повинен нести кримінальну відповідальність. Інші співучасники несуть відповідальність тільки за співучасть у крадіжці, тобто за той злочин, який охоплювався їх умислом (прямим чи непрямым).

Розмежування кількісного і якісного ексцесів виконавця, безперечно, має умовний характер, оскільки і при тому, і при іншому ексцесі за нього, тобто за фактично вчинені злочинні дії, несе кримінальну відповідальність виконавець. Інші співучасники відповідають лише в межах угоди, що відбулась між ними, тобто за той злочин, який вони спільно узгодили.

Поняття «ексцес виконавця» і «ексцес співучасника» доволі близькі між собою. Під останнім у юридичній літературі розуміється ексцес не тільки виконавця, а й будь-якого співучасника — організатора, підбурювача, пособника. Але цей погляд не враховує, що при ексцесі будь-який співучасник (навіть організатор, підбурювач, пособник), який його допускає, завжди при цьому виступає виконавцем злочину, оскільки саме він вчиняє дії (виконує функції виконавця), що утворюють об'єктивну сторону злочину, який і є ексцесом. Таким чином, правильніше й точніше вести мову не про ексцес співучасника, а про ексцес виконавця.

4. Невдале підбурювання або пособництво має місце тоді, коли можливий (передбачуваний, потенційний) виконавець, якому підбурювач, пособник чи організатор пропонують спільно вчинити злочин, відразу ж відхиляє цю пропозицію. Наприклад, підбурювач умовляє особу вчинити вбивство за винагороду (вбивство на замовлення — п. 11 ст. 115 КК). Проте цей потенційний виконавець відхиляє його пропозицію. Мотиви такої незгоди не мають значення, бо головне те, що в таких випадках немає згоди на спільне вчинення злочину. Між діями підбурювача, пособника чи організатора й особою, яка одержала пропозицію вчинити злочин, немає причинного зв'язку, а отже, немає сумісництва дій, немає єдності умислу, внаслідок чого немає і співучасті в злочині. Тому відповідальність за нормами КК про співучасть у таких випадках виключається і потенційний виконавець кримінальної відповідальності не несе. Що ж стосується організатора, підбурювача чи пособника, яким не вдалося схилити потенційного виконавця до вчинення злочину, вони повинні відповідати за готування до злочину, який вони бажали вчинити, тобто за ч. 1 ст. 14 і відповідної статті Особливої частини КК. Їх діяльність охоплюється поняттям «підшукування співучасників» або «змова на вчинення злочину» як різновид дій, що утворюють готування до злочину.

5. Добровільна відмова співучасників. У ст. 31 КК містяться умови добровільної відмови співучасників, що є розвитком однойменного інституту при незакінченому злочині (ст. 17) з урахуванням особливостей співучасті в останньому. При цьому можливі два варіанти, коли співучасники звільняються від кримінальної відповідальності. Це добровільна відмова при незакінченому злочині: а) тільки виконавця і б) тільки організатора, підбурювача чи пособника. Добровільною відмовою при незакінченому злочині є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на нього, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ч. 1 ст. 17 КК).

При добровільній відмові виконавця (співвиконавця) від доведення злочину до кінця він не підлягає кримінальній відповідальності на підставі ч. 2 ст. 17. Навпаки, інші співучасники злочину — організатор, підбурювач, пособник, які ще до початку вчинення злочину виконавцем уже виконали свої функції співучасників, підлягають кримінальній відповідальності за готування до злочину чи замах на нього, тобто відповідають за ту стадію вчинення злочину, на якій виконавець добровільно відмовився від доведення його до кінця.

Добровільна відмова організатора, підбурювача чи пособника, коли вони виконали свої функції співучасників (і виконавець при цьому не відмовляється від вчинення злочину), можлива тільки за таких умов:

а) якщо між їх діями і злочином, який мав учинити виконавець, є певний розрив у часі; б) коли вони своїми активними діями втручаються у розвиток причинного зв'язку між своїми діями і злочином виконавця; в) якщо внаслідок таких активних дій співучасників злочин виконавця було відвернено. Активні дії з боку співучасників (організатора, підбурювача, пособника) щодо відвертання злочину можуть полягати:

а) у своєчасному повідомленні відповідних органів державної влади про злочин, що готувався або вчинювався; б) у позбавленні виконавця фізичної можливості вчинити злочин (наприклад, шляхом його зв'язування, позбавлення волі, застосування насильства та ін.). Добро-вільна відмова пособника може виявитися в ненаданні ним засобів чи знаряддя вчинення злочину або в неусуненні перешкод цьому. Але в усіх випадках для наявності добровільної відмови співучасників по-трібно, щоб унаслідок їх активних дій злочин, що готувався чи вчинювався, було відвернено. За такої добровільної відмови співучасники (організатор, підбурювач чи пособник) звільняються від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 31 КК. На відміну від цього виконавець (чи співвиконавець) на підставі ч. 3 ст. 31 КК повинен нести кримінальну відповідальність за готування до злочину або замах на нього, тобто за ту стадію вчинення злочину, на якій його суспільно небезпечне діяння було перервано або припинено.

§ 6. Причетність до злочину та її види

Причетність до злочину — це дії чи бездіяльність особи, які хоча й пов'язані певним чином з вчиненням злочину, але не становлять співучасті у ньому. На підставі чинного КК (частини 6 і 7 ст. 27), а також досягнень теорії кримінального права і судової практики відрізняють чотири види причетності до злочину:

- 1) заздалегідь не обіцяне переховування злочину;
- 2) заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом;
- 3) заздалегідь не обіцяне потурання злочину;
- 4) неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин.

Розглянемо ці види причетності докладніше.

1. Заздалегідь не обіцяне переховування злочину — це активна діяльність особи з переховування злочинця, знарядь і засобів учинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом (ч. 6 ст. 27). Цей вид причетності до злочину характеризується тим, що переховування є заздалегідь не обіцяним і має місце на стадії вже закінченого злочину. Зазначені дії хоча й пов'язані зі вчиненням злочину, але не перебувають з ним у причинному зв'язку, вчиняються після того, як злочин закінчено (наприклад, особа переховує вбивцю — свого приятеля, хоча знає, що він учинив убивство, або ж приховує знаряддя, засоби вчинення вбивства). Якщо такі дії були заздалегідь обіцяні — до початку чи в процесі вчинення злочину, але до його закінчення, — то вони перебувають у причинному зв'язку зі вчиненням злочину і повинні розглядатися як співучасть у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК).

Заздалегідь не обіцяне приховування злочину чи злочинця як причетність до злочину згідно з ч. 6 ст. 27 і ст. 396 КК тягне за собою кримінальну відповідальність лише за приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Приховування злочинів невеликої або середньої тяжкості кримінальної відповідальності за собою не тягне. Відповідно до ч. 2 ст. 396 КК за заздалегідь не обіцяне приховування тяжких чи особливо тяжких злочинів не підлягають кримінальній відповідальності члени сім'ї особи, яка вчинила злочин, а також його близькі родичі (батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки — п. 11 ст. 32 КПК).

Спеціальним видом причетності до злочину є заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяним здійсненням інших дій щодо створення умов, що сприяють їх злочинній діяльності. Названі дії характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю, посягають на притаманний їм самостійний об'єкт — громадську безпеку. Ось чому законодавець визнає такі дії самостійним злочином, установлюючи в ч. 1 ст. 256 КК за них досить суворе

покарання — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а за ті самі дії, вчинені службовою особою або повторно (ч. 2 ст. 256 КК), — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом. Цей вид причетності до злочину виражається в активній діяльності тієї чи іншої особи, що полягає в купівлі, іншому оплатному чи безоплатному придбанні чи збуті майна, здобутого шляхом вчинення злочину, а також у його зберіганні. Для цього виду причетності також характерно те, що зазначені дії заздалегідь не обіцяні. Якщо ж вони заздалегідь, тобто до вчинення злочину, обіцяні, вони утворюють співучасть у злочині у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК).

Як пособництво треба розглядати також систематичне придбання (купівлю краденого) в однієї й тієї самої особи предметів, здобутих злочинним шляхом, оскільки така діяльність останньої створює у злочинця надію, впевненість у тому, що такі предмети обов'язково будуть у будь-якому разі придбані чи збуті (реалізовані). Отже, така діяльність причетника зміцнює умисел злочинця на вчинення злочину і тому перебуває у причинному зв'язку з діяльністю суб'єкта злочину, оскільки він упевнений, що його злочинні наміри будуть реалізовані внаслідок діяльності причетника. Такі дії сприяють приховуванню злочину й охоплюються поняттям «співучасть у злочині у вигляді пособництва» (ч. 5 ст. 27 КК).

Придбання чи збут предметів, здобутих злочинним шляхом, що не були заздалегідь обіцяні до закінчення злочину, тягнуть за собою відповідальність згідно з ч. 6 ст. 27 КК як за самостійний злочин, передбачений ст. 198 КК чи ст. 209 КК (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), за наявності всіх ознак складу злочину останнього. Для цього виду причетності потрібно встановити, що причетний усвідомлює той факт, що майно, яке він придбає чи збуває, здобуто злочинним шляхом, тобто в результаті вчинення конкретного злочину (крадіжки, розбою, бандитизму тощо).

3. Заздалегідь не обіцяне потурання злочину. Ці дії полягають у тому, що особа, яка була зобов'язана і могла перешкодити злочину, не перешкоджає цьому, і злочин вчиняється. Як правило, йдеться про невиконання чи неналежне виконання певними службовими особами своїх обов'язків щодо перешкодження злочинам, що готуються чи має місце замах на злочин. У Загальній частині КК не передбачено такого виду причетності до злочину, як потурання. Але про нього можна зробити висновок на підставі аналізу норм Особливої частини КК, у яких встановлено кримінальну відповідальність службових осіб. Це такі злочини, як службова недбалість (ст. 367 КК), зловживання службовим становищем (ст. 364 КК), заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч. 2 ст. 256 КК), бездіяльність військової влади (ст. 426 КК) та ін. Для зазначених видів потурання також характерно те, що вони заздалегідь не обіцяні. У цьому разі відповідальність настає як за самостійні злочини, передбачені відповідними статтями Особливої частини КК. У випадках, коли потурання було заздалегідь обіцяним, воно набуває ознак співучасті у злочині у вигляді пособництва, оскільки в цьому разі є наявність усунення перешкод учиненню злочину чи сприяння приховуванню його (ч. 5 ст. 27 КК).

Таким чином, у всіх названих видах причетності до вчинення злочину завжди треба встановити, що приховування злочину,

придбання чи збут майна, потурання вчиненню злочину повинні бути заздалегідь не обіцяними. У такому разі вони тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно з нормами Особливої частини КК як за самостійні злочини. Якщо ці дії (бездіяльність) були обіцянні до моменту закінчення злочину (на стадії готування чи замаху на нього), вони мають розглядатися як співучасть у злочині у вигляді пособництва (ч. 5 ст. 27 КК).

4. Неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин. Цей вид причетності полягає у пасивній поведінці особи незалежно від того, була ця бездіяльність заздалегідь обіцяна чи не була. Зазначені дії не є співучастю у злочині. Такі дії тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише у випадках, коли вчинені особою діяння містять ознаки іншого самостійного злочину (ч. 7 ст. 27 КК). Наприклад, особа, яка вчиняє заздалегідь не обіцяне зберігання чи збут одержаного злочинним шляхом майна, несе відповідальність за ст. 198 КК. У той же час вона не несе відповідальності за недонесення за злочин, шляхом вчинення якого було одержано це майно, хоча дана особа щодо цього злочину й була обізнана. Також несе відповідальність за ч. 1 ст. 256 КК й особа, яка вчинила заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності. Але вона не підлягає відповідальності згідно з ч. 7 ст. 27 КК за неповідомлення стосовно злочинів, учинених учасниками цієї злочинної організації, про які їй стало відомо.

Контрольні запитання

1. Сформулюйте поняття співучасті у злочині.
2. Розкрийте зміст об'єктивних ознак співучасті у злочині.
3. Розкрийте зміст суб'єктивних ознак співучасті у злочині, Покажіть особливості інтелектуального та вольового моментів умислу співучасті у злочині. Що таке спільність умислу співучасників?
4. Наведіть визначення видів співучасників: виконавця, організатора, підбурювача та пособника злочину.

5. Проведіть відмінність дій організатора злочину та інтелек-туального пособника від підбурювача.
6. Які форми співучасті передбачені в законі? Наведіть визна-чення цих форм.
7. Які підстави кримінальної відповідальності співучасників?
8. Особливості кваліфікації дій співучасників та їх відповідаль-ність при різних формах співучасті.
9. Які особливості відповідальності організаторів та учасників орга-нізованої групи чи злочинної організації передбачено у КК?
10. Наведіть визначення поняття посереднього виконання (по-середньої винності).
11. Які особливості кримінальної відповідальності за співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом?
12. Особливості відповідальності за провокацію злочину.
13. Що таке ексцес виконавця, які його види? Відповідальність співучасників.
14. Як відповідають співучасники при добровільній відмові ви-конавця?
15. Як відповідають інші співучасники при невдалому підбурю - ванні та пособництві?

16. Як визначається причетність до злочину? Які її види?

17. Чим відрізняється причетність до злочину від співучасті у злочині?

18. Яку відповідальність за причетність до злочину передбачено в КК України?

^[1] Докладніше про ексцес виконавця див § 5 цього розділу.